

THE VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FOR PROFESSIONAL LIBRARY STAFF. CASE STUDY

MEDIU VIRTUAL DE ÎNVĂȚARE PENTRU PERSONALUL DE SPECIALITATE DIN BIBLIOTECI. STUDIU DE CAZ

Lilia POVESTCA¹⁵⁴, PhD Student

Abstract: *The article presents the results of the study on the degree of satisfaction of the professional development program in online format; the role of online training; identification of training methods in the virtual environment; determining preferences; staff opinions; assessment of digital skills needed to participate in online tools, etc.*

Keywords: *virtual learning, online education, library staff, continuing education, professional skills, training needs.*

JEL CLASSIFICATION: D83

1. Introducere

În contextul progreselor rapide realizate în domeniul tehnologiilor informaționale și comunicaționale (TIC), instituțiile infodocumentare se orientează spre furnizarea serviciilor într-un mediu virtual de învățare, cursuri online, tutoriale, etc. Învățarea virtuală cu aplicațiile inovatoare ale TIC-ului a devenit astăzi un avantaj. În domeniu apar diferite site-uri web de specialitate, oferind cursuri online și cunoștințe în mediu virtual. Specialiștii de la Biblioteca Colegiului de Inginerie al Universității din Filipine, J. Santos și M. Esposito-Betan (Santos & Esposito-Betan, 2017) consideră că personalul de specialitate din biblioteci trebuie să utilizeze tehnologiile emergente, să cunoască mediile și comunitățile virtuale de învățare, efectele în plan educativ ale rețelelor sociale.

Mediile de învățare virtuale (*Virtual Learning Environment*) presupune utilizarea tehnologiei care încearcă să simuleze condiții și criterii apropiate învățării de tip tradițional prin utilizarea computerelor și a Internetului. Potrivit specialiștilor Robert și Richard Awoyemi (Awoyemi, 2021), VLE a devenit una dintre cele mai importante caracteristici tehnologice ale secolului XXI în ceea ce privește aplicații diverse, utilizarea tehnologiilor mobile (smartphone-uri, tablete) și oferirea unei paradigme eficiente de predare.

În lucrările lui I. Singh și M. Devi (Singh & Devi, 2009), VLE este caracterizat ca termen care include serviciile de învățare online. VLE este considerat o platformă de studiere care organizează și oferă acces la servicii de învățare online pentru formatori, cursanți și administratori. La rândul său, serviciile de învățare includ evaluarea accesului, furnizarea conținutului de însușire, instrumente de e-learning și administrarea grupurilor de utilizatori.

Potrivit diverselor surse documentare, termenul de „învățare virtuală” are mai multe semnificații: *învățarea prin Internet, învățarea distribuită, învățarea în rețea, învățarea online, e-learning, învățarea asistată de calculator, învățarea la distanță*, etc. În baza analizei acestor termeni putem identifica, caracteriza rolul cursantului în VLE: se află la distanță de formator, dar în același timp interacționează cu el și alți participanți, utilizează tehnologiile (computer conectat la Internet) și accesează resursele educaționale bazate pe web pentru a-și satisface nevoile de formare. Mediul web oferă o serie de oportunități atât pentru formatori, cât și pentru formabili. În mediu, formabilii au acces la o gamă largă de cunoștințe. De asemenea, pot descoperi noi căi de asimilare a cunoștințelor.

¹⁵⁴ E-mail: lilia.povestca26@gmail.com, Universitatea de Stat din Moldova

Ca urmare a crizei pandemice globale, provocată de virusul Covid-19, tehnologiile s-au dezvoltat și sunt utilizate cu o intensitate mult mai mare, pentru a simplifica și realiza procesul muncii, dar nu în ultimul rând, de a oferi oportunități de dezvoltare profesională și personală permanentă în mediul virtual. Deci, putem defini *mediul virtual* ca învățare prin dispozitive electronice, reprezentată de variate platforme care oferă posibilitatea de a organiza procesul de studiere unde sunt explicate conținuturi ale activităților educaționale. Mediul virtual de învățare a devenit atractiv pentru personalul de specialitate din biblioteci prin posibilitatea îmbinării complexe dintre text, sunet, imagine, video. Un exemplu convingător poate fi prezentarea de către formator a tutorialelor video și concomitent explicarea detaliată a unui proces, serviciu, ca ulterior formabilii să aplice cunoștințele și abilitățile obținute în practică.

2. VLE pentru personalul de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova

Despre importanța schimbărilor în domeniul biblioteconomiei din Republica Moldova, în special la nivel de competențe și profesionalism, se discută deja de peste trei decenii la diverse întruniri profesionale. Una din prioritățile politicilor culturale ale statului presupune dezvoltarea continuă a personalului, satisfacerea nevoilor de adaptare la mediul economic, politic, social și cultural per ansamblu. Astfel de nevoi au fost identificate și de către Comisia Europeană, care la 27 noiembrie 2018 a adoptat *Planul de lucru pentru cultură 2019-2022*, ca parte a *Noii agende europene pentru cultură* (Commission European, 2018). Motivația dată de Comisia Europeană pentru identificarea nevoilor de formare profesională în domeniul culturii este următoarea: „Pe măsură ce sectorul cultural evoluează și se schimbă, același lucru se întâmplă și cu aptitudinile necesare indivizilor activi în acest sector. Nevoile educaționale și de instruire create de aceste schimbări pot fi întâmpinate de un sector educațional ce recunoaște schimbarea cerută” (Lotrea & Oană, 2020, p. 6). Asemenea argumente justifică necesitatea studierii nevoilor de formare continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova.

Este important să reținem că deținerea unor cunoștințe, abilități, atitudini nu rezolvă problemele lumii bibliotecare. Este nevoie de învățarea pe tot parcursul vieții, care descrie procesul de acumulare a competențelor noi. CFPC BNRM, cu statut de centru biblioteconomic național, respectă și se conduce de recomandările Consiliului European care a adoptat la 20 iunie 2019 *Agenda Strategică pentru UE (2019 – 2024)* în care se subliniază faptul că statele membre „trebuie să intensifice investițiile în competențele oamenilor și educație” (Consiliul European, 2019).

În baza unei analize retrospective a activității CFPC BNRM am identificat că până la declanșarea situației de criză pandemică una din priorități presupunea îmbinarea instruirilor tradiționale cu cele în mediul virtual pentru personalul de specialitate din Sistemul Național de Biblioteci (SNB). Drept argument, în programele analitice (2018; 2019) au fost planificate câte o activitate educațională online. Ca realizare, au fost organizate niște sesiuni de informare prin Skype. Formatorii se aflau la etapa de cunoaștere, studiere a platformelor, metodelor de predare, instrumentelor necesare în buna desfășurare a programelor educaționale, etc. Cu siguranță, a fost imposibil de a anticipa o criza mondială care a mobilizat prestatorii de educație non-formală de a utiliza mediul virtual de învățare pentru personalul de bibliotecă.

Printre primele acțiuni privitor la studierea în mediul online (aprilie 2020) au fost plasate pe pagina web a BNRM ePortofolii educaționale (Metode/aplicații de instruire la distanță; Servicii de bibliotecă în sprijinul diminuării analfabetismului funcțional; SNB prin prisma indicatorilor statistici: evaluarea anului 2019) elaborate de formatorii centrului. Drept urmare, la 13 mai 2020, în contextul educației non-formale, a fost organizat primul training profesional online la nivel național pentru personalul de specialitate din biblioteci. Prin aplicația Zoom, pe parcursul a 8 ore academice, formatorii au instruit 38 de bibliotecari despre cadrul legislativ și de reglementare referitor la serviciile de bibliotecă.

Conform datelor statistice cu referire la activitatea bibliotecilor publice la 01.01.2021, în SNB activau 4044 personal de specialitate. Repartizarea după nivelul de studii arată în felul

următor: cu studii superioare de specialitate – 1025 (25%); cu studii medii de specialitate – 616 (15%). Doar 1708 (42%) persoane dețin categorie de calificare: categoria superioară – 155 (4%); categoria I – 762 (19%) ; categoria a II – 791 (20%) de persoane (Raport, 2020).

În continuare, în Tabelul 1 sunt prezentate date statistice cu privire la situația organizării învățării continue în mediul virtual de către CFPC BNRM (perioada mai 2020 – iulie 2021):

Tabelul 1. Date statistice privind organizarea învățării continue în mediul virtual

Nr. activități educaționale online	Nr. ePortofolii prin email	Nr. ePortofolii pe pagina web BNRM	Nr. ore acad.	Nr. formabili
56	4	6	286	3274

Sursa: Registrul de evidență a activităților educaționale ale CFPC BNRM (2020-2021)

În anul 2021 CFPC BNRM a realizat un *Studiu privind mediul virtual de învățare pentru personalul de specialitate din biblioteci*. Prezenta cercetare pleacă de la câteva întrebări simple: Cât de importantă este formarea profesională continuă? Care sunt oportunitățile de a participa la instruirile online? Cât de benefice sunt activitățile educaționale online? Cât de utile sunt metodele de instruire în mediul virtual? Au instruirile online un impact pozitiv asupra participanților? Cursanții dețin competențe digitale necesare pentru a participa la instruirile online?, etc.

Scopul cercetării: Identificarea importanței formării profesionale continue și felul în care CFPC BNRM satisface nevoile de formare continuă prin organizarea activităților în mediul virtual de învățare.

Obiectivele cercetării:

- identificarea gradului de satisfacție a programelor de dezvoltare profesională în format online;
- cunoașterea rolului instruirilor online din perspectiva personalului de bibliotecă;
- identificarea metodelor eficiente de instruire în mediul virtual;
- determinarea preferințelor cu privire la instruirile online;
- studierea opiniilor personalului privitor la utilitatea și beneficiul activităților educaționale online;
- evaluarea competențelor digitale necesare participării la instruirile online.

Metodologia de cercetare

Studiul de față se bazează pe un chestionar încărcat pe Google Forms, completat online de respondenți în perioada 26 iulie – 4 august 2021. Chestionarul a fost transmis atât managerilor de biblioteci, responsabililor de activitatea metodologică, cât și plasat pe rețelele sociale. Au fost colectate 454 de răspunsuri. Luând în considerare modalitatea în care au fost adunate datele, eșantionul poate fi descris ca unul aleatoriu (personal de specialitate care nu au fost ales după o anumită regulă de eșantionare și care a avut șansa de a fi cuprins în eșantionul final).

Profilul socio-demografic și profesional al respondenților este prezentat în Tabelul 1.

Tabelul 2. Profilul socio-demografic și profesional al respondenților

Variabila	Grup	Nr. de respondenți	%
Vechime de muncă în bibliotecă	Până la 1 an	38	8,4%
	1-2 ani	47	10,4%
	2-5 ani	76	16,7%
	6-10 ani	68	15%
	11-15 ani	37	8,1%
	16-20 ani	30	6,6%
	Peste 20 ani	158	34,8%
Studii	Medii de specialitate în domeniul biblioteconomiei	81	17,8%
	Medii în alte domenii	94	20,7
	Medii generale	40	8,8%
	Superioare de specialitate în domeniul biblioteconomiei	91	20%
	Superioare în alte domenii	148	32,6%
Vârsta	Până la 30 de ani	29	6,4%
	31 – 40 ani	98	21,6%
	41 – 50 ani	225	49,6%
	Peste 60 de ani	102	22,5%
Categoria de calificare	Superioară	34	7,5%
	Categoria I	91	20%
	Categoria II	125	27,5%
	Fără categorie	204	44,9%

În funcție de tipul instituției (Q27), eșantionul cuprinde în cea mai mare proporție angajați din cadrul bibliotecilor publice teritoriale 306 (67%), fiind urmați din biblioteci școlare 112 (25%), biblioteci universitare 9 (2%), biblioteci specializate 7 (2%), biblioteci naționale 3 (1%), altele (secții de cultură, direcții de învățământ, etc.) 16 (4%).

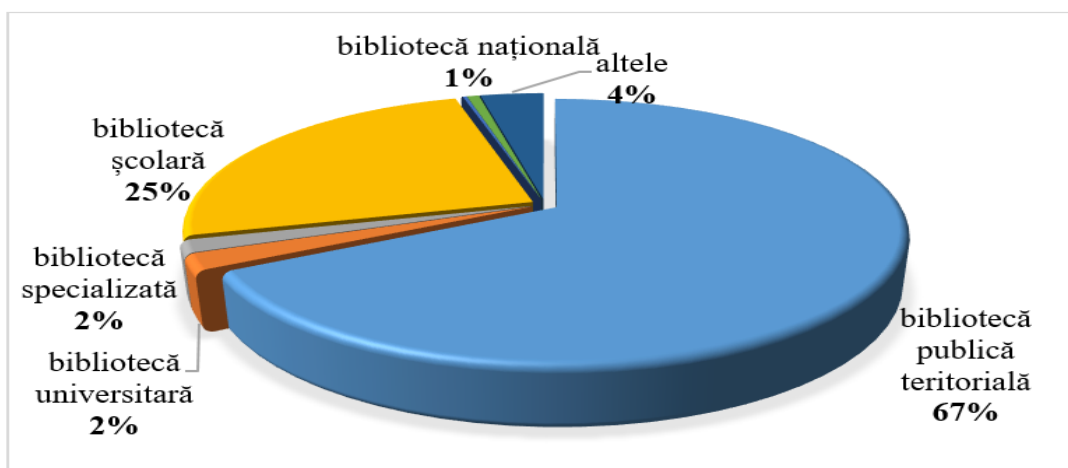

Figura 1. Tipul instituțiilor cuprinse în eșantion

Tabelul 2. Distribuția respondenților în funcție de localitatea/raionul în care activează

Denumirea localității/raionului	Nr. de respondenți	%
Fălești	51	11,2%
Orhei	37	8,1%
Chișinău	36	7,9%
Drochia	30	6,6%
Călărași	27	5,9%
Hâncești	24	5,3%
Soroca	24	5,3%
Criuleni	23	5,1%
Ialoveni	23	5,1%
Nisporeni	21	4,6%
Anenii-Noi	20	4,4%
Cahul	17	3,7%
Ocnîța	11	2,4%
Strășeni	10	2,2%
Căușeni	9	2%
Rezina	9	2%
Ungheni	9	2%
Ștefan-Vodă	8	1,8%
Râșcani	7	1,5%
Taraclia	7	1,5%
Dondușeni	6	1,3%
Briceni	5	1,1%
Glodeni	5	1,1%
Telenești	5	1,1%
Bălți	4	0,9%
Cimișlia	4	0,9%
Dubăsari	4	0,9%
Florești	4	0,9%
Cantemir	3	0,7%
Basarabasca	2	0,4%
Edineț	2	0,4%
Leova	2	0,4%
Sângerei	2	0,4%
Șoldănești	1	0,2%
Comrat	1	0,2%
Ciadâr-Lunga	1	0,2%
Vulcănești	0	0%

Luând în calcul locația în care activează respondenții (Q28), observăm că cei mai mulți aparțin localității/raionului Fălești (11,2%), Orhei (8,1%) și Chișinău (7,9%).

Chestionarul a fost unul generalist, creat pentru a acoperi diverse puncte comune. Referitor la întrebările chestionarului, acestea au cuprins:

- date generale despre respondent (ex.: vechimea de muncă în bibliotecă, nivelul de studii, vârsta, categoria de calificare, etc.);

- importanța necesității și respectarea drepturilor cu privire la formarea profesională continuă;
- oportunitățile de participare la cursurile online organizate de centrul biblioteconomic național;
- gradul de satisfacție privind programele de formare profesională continuă, organizarea cursurilor online;
- nivelul de dezvoltare a competențelor digitale;
- eficiența modalităților de formare continuă în mediul virtual;
- nevoilor de formare în dezvoltarea unui tip de cunoștințe/abilități concrete, etc.

Caracteristicile enumerate au fost utilizate ca elemente explicative pentru opiniile sau comportamentele exprimate de către respondenții care au răspuns la chestionar.

3. Rezultatele cercetării

Un prim demers al prezentei cercetări a fost „*identificarea nivelului de importanță a respondenților față de formarea profesională continuă*” (Q1). Astfel, majoritatea chestionaților declară că „în foarte mare măsură” 260 (57%) sau „în mare măsură” 171 (38%) este importantă formarea profesională continuă. Doar 20 (4%) dintre respondenți au menționat „într-o oarecare măsură”. Câte o persoană au indicat „în mică” și „foarte mică măsură”.

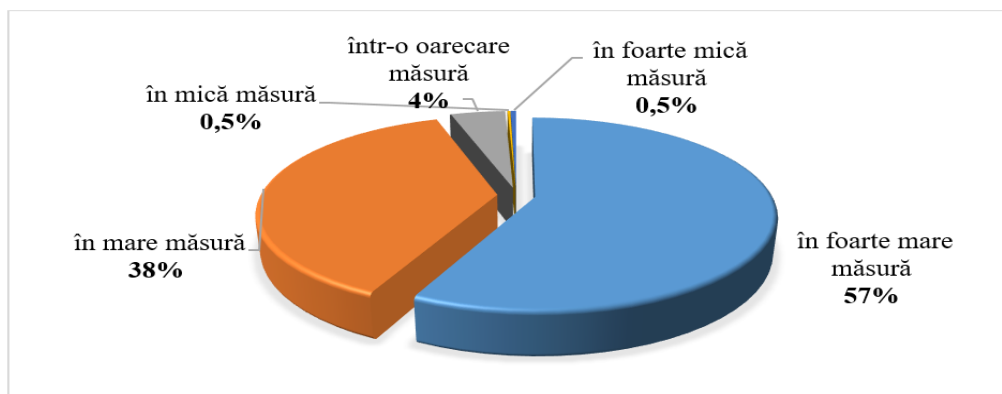

Figura 2. Opiniile privind importanța formării profesionale continue

Legislația națională în domeniu face referire la obligația prestatorilor de educație continuă de a facilita participarea la cursuri de formare profesională a angajaților. CFPC BNRM are sarcina de a respecta prevederile legale, precum *Legea cu privire la biblioteci nr. 160 din 20.07.2017*, art. 27 „Formarea profesională continuă a personalului de specialitate din biblioteci”, care specifică asigurarea acesteia în cadrul centrelor de formare profesională din contul alocațiilor bugetare, precum și din veniturile colectate, prin educația formală, non-formală și informală (Lege, 2017).

Astfel, următoarea întrebare studiază „*identificarea gradului de cunoaștere a ofertei educaționale a CFPC BNRM*” (Q2). Prin urmare, majoritatea respondenților declară că sunt familiarizați cu conținutul ofertei educaționale, aceștia menționând că „cunosc foarte bine oferta” – 119 (26%); „cunosc oarecum oferta” – 150 (33%); „cunosc foarte puțin oferta” – 126 (28%). În opoziție cu un procent de 54 (12%) din respondenți susțin că nu cunosc deloc oferta, iar 5 (1%) nu au răspuns la întrebare.

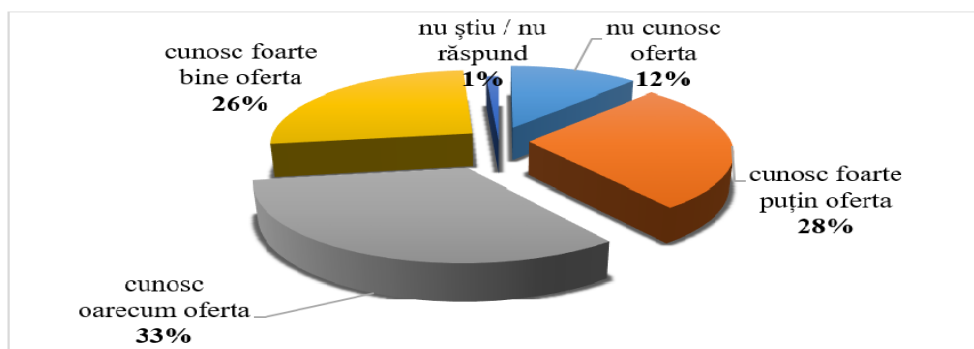

Figura 3. Opiniile referitor la cunoașterea ofertei educaționale a CFPC BNRM

Prezenta cercetare și-a propus „*identificarea măsurii în care drepturile angajaților privind formarea profesională continuă sunt respectate în instituțiile în cadrul cărora aceștia activează*” (Q3). O parte din rezultate sunt conforme așteptărilor, dar există și rezultate surprinzătoare.

Majoritatea respondenților susțin faptul că instituția „în foarte mare măsură” – 232 (51%) și „în mare măsură” – 136 (30%) respectă dreptul la educație, fie oferă cursuri angajaților sau sunt consultați cu privire la oportunitățile oferite de prestatori externi. Din totalul respondenților, „într-o oarecare măsură” 61 (13%) de persoane consideră că le sunt respectate drepturile la formarea și perfecționarea profesională, iar 25 (6%) de chestionați afirmă că nu dețin așa drepturi.

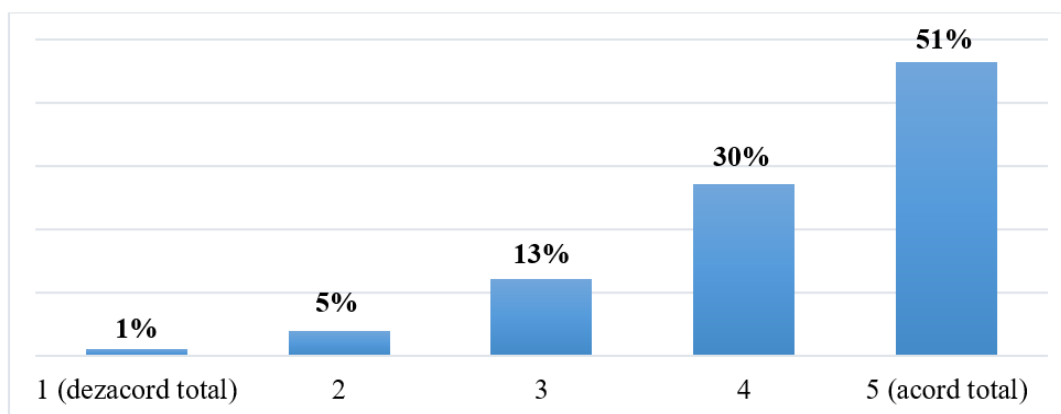

Figura 4. Opiniile privind respectarea drepturilor la educație continuă

În acest context, a urmat întrebarea „*Instituția în care activați informați, consultați angajații despre oportunitatea participării la cursurile de formare profesională continuă organizate de CFPC BNRM?*” (Q4). Cei mai mulți respondenți – 371 (82%) afirmă că sunt informați și îndrumați să participe la programele educaționale desfășurate de centrul biblioteconomic național. Răspunsurile persoanelor care menționează că nu li s-a oferit informații și consultații – 49 (11%) ne sugerează că există centre biblioteconomice care nu respectă prevederile „Regulamentului privind activitatea metodologică” nr. 2 din 13.01.2016 (Regulament, 2016). Indeciși sau nu au dorit să răspundă la întrebare au fost 34 (7%) de respondenți.

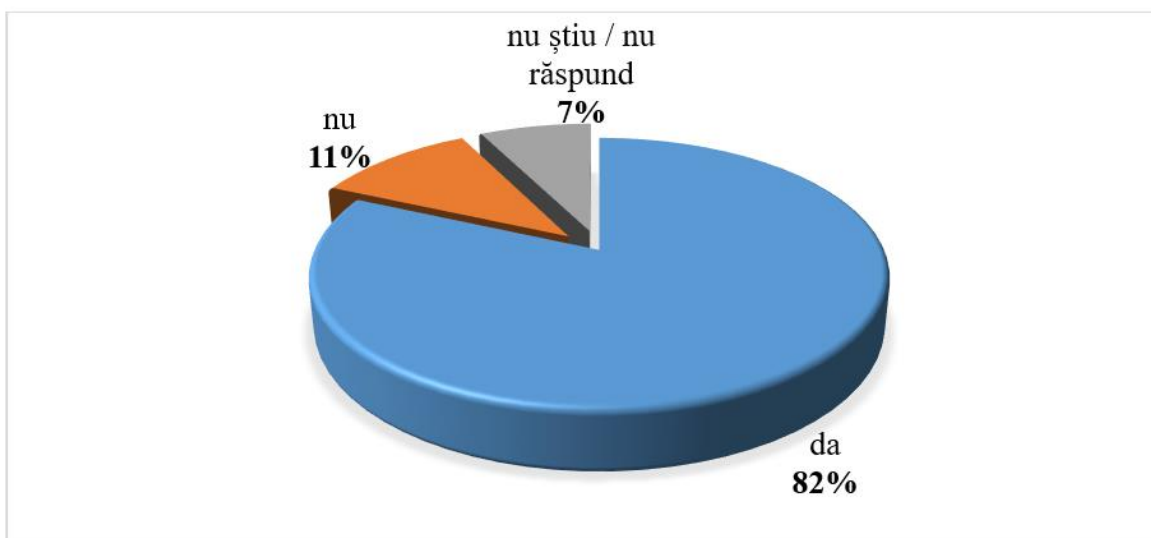

Figura 5. Opiniile privind cunoașterea oportunităților de formare continuă

Ca urmare a crizei pandemice provocate de virusul Covid-19, programele educaționale organizate online au devenit o normalitate pentru toate instituțiile educaționale, nu este excepție nici pentru CFPC BNRM. Unul din avantajele formatului online constă în implicarea unui număr mare de persoane instruite din diferite zone geografice. Printre obiectivele studiului a fost de a afla „în câte programe de formare continuă în format online organizate de CFPC BNRM au fost implicați ca beneficiar” (Q5). Conform datelor colectate, cei mai mulți beneficiari au participat la 1-2 activități – 186 (41%); 3-4 activități – 92 (20%); 5-6 activități – 40 (9%); peste 6 activități – 44 (10%). Analizând cifrele, constatăm că cei mai mulți respondenți au participat la cel mai mic număr de activități. Situația dată poate fi argumentată prin faptul că beneficiarii de bază a programelor educaționale organizate de CFPC BNRM sunt centrele biblioteconomice teritoriale și cele departamentale, care ulterior, în calitate de centru metodologic, replică unele instruirii pentru rețeaua de biblioteci responsabilă. Au fost respondenți care nu au participat la „nici un program” – 92 (20%).

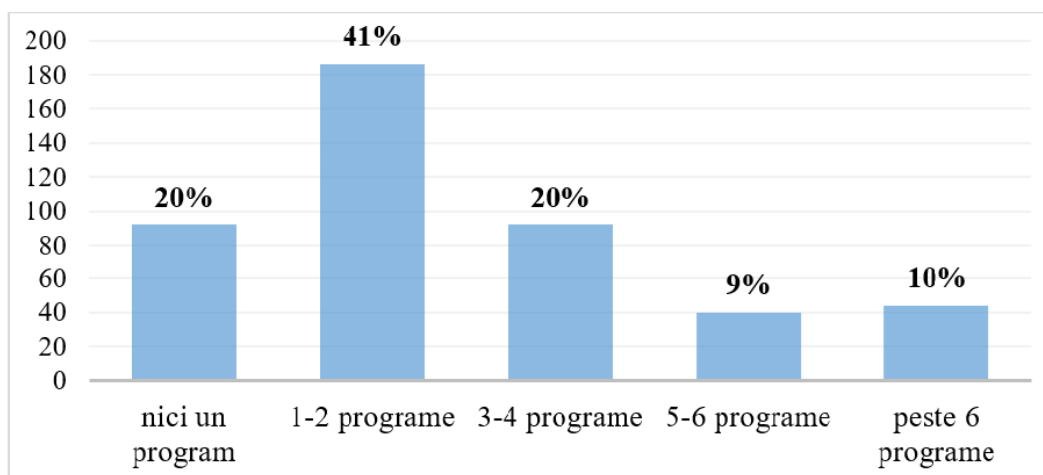

Figura 6. Opiniile referitor la implicarea în programe de formare continuă

În continuare, studiul și-a propus să analizeze „gradul de satisfacție a programelor de dezvoltare profesională în format online la care au participat” (Q6).

În ceea ce privește opinia angajaților cu privire la oportunitatea formării profesionale, persoanele care au participat la programele educaționale au apreciat cu note maxime activitățile desfășurate online – 334 (74%). Datele sunt indicate în Tabelul 3.

Tabelul 3. Gradul de satisfacție de la 1 (cel mai puțin preferat) la 5 (cel mai preferat)

Calificativul de apreciere	Nota				
	5	4	3	2	1
Cel mai preferat	178 (39%)				
Preferat		156 (35%)			
Într-o oarecare măsură preferat			58 (13%)		
Mai puțin preferat				29 (6%)	
Foarte puțin preferat					33 (7%)

După cum observăm, marea majoritate a respondenților sunt satisfăcuți de organizarea activităților online. Analizele ne arată că 178 (39%) de angajați au rămas foarte mulțumiți de ofertele educaționale online, atribuindu-i valoarea cea mai mare, apoi gradul de satisfacție fiind urmat în descresștere spre valoarea cel mai puțin preferat – 3 (1%).

În baza răspunsurilor, media de satisfacție este de 3,91.

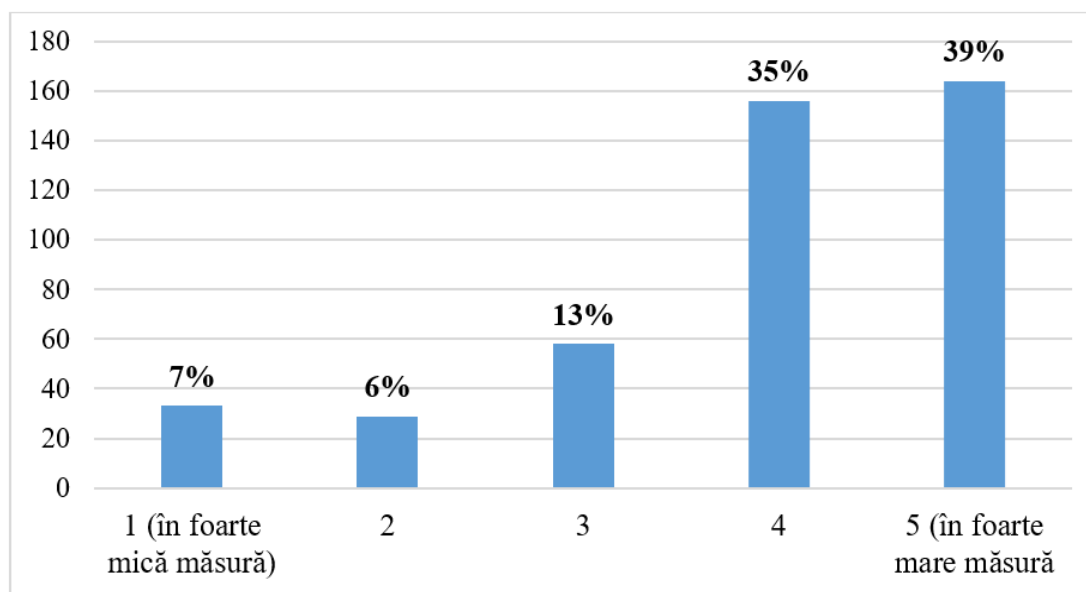

Figura 7. Opiniile privind gradul de satisfacție a instruirilor online

Comunicarea în mediul virtual capătă diferite forme pentru ca oamenii să aibă acces la informație și cunoștințe. În situația pandemică, în scopul protejării social-medicele, furnizorii de educație au transferat desfășurarea activităților pe platforme speciale ale mediului online. În acest context, am dorit să identificăm opinia participanților la studiu cu privire la „gradul de eficiență a comunicării în cadrul instruirilor online” (Q7).

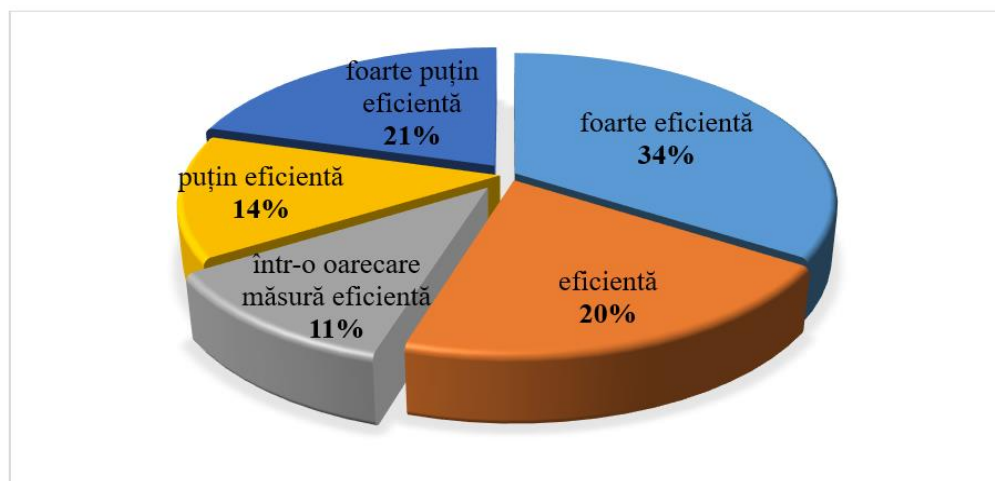

Figura 8. Opiniile privind eficiența comunicării online

În opinia respondenților, comunicarea online este „foarte eficientă” pentru 154 (34%); respectiv „eficientă” – 92 (20%); „într-o oarecare măsură eficientă” – 51 (11%); „mai puțin eficientă” – 61 (14%). Din totalul respondenților, consideră „foarte puțin eficientă” comunicarea online – 96 (21%).

Cu toate acestea, am dorit să identificăm care sunt avantajele și dezavantajele programelor educaționale online. Respondenții au fost rugați să precizeze „Ce le place și ce nu le place cel mai mult în cadrul instruirilor online?” (Q8; Q9). Au fost colectate peste 500 de opinii. Cele două tabele de mai jos prezintă distribuția răspunsurilor cu privire la avantajele și dezavantajele instruirilor în mediul virtual.

Tabelul 4. Opiniile respondenților cu privire la avantajele instruirilor online

Avantajele instruirilor online	%
Economisirea timpului pentru deplasări	91 (14%)
Transmiterea unui volum mare, divers de informații, cunoștințe noi, utile	59 (9,1%)
Tematici variate cu participarea formatorilor/expertiilor din domeniul biblioteconomiei și altele	56 (8,6%)
Disponibilitate, instruirea fără părăsirea locului de muncă	52 (8%)
Aflarea diverselor opinii, experiențe de la un număr mai mare de participanți	48 (7,4%)
Reducerea resursele financiare pentru deplasări	42 (6,4%)
Accesibilitate, confort, flexibilitate, degajare	41 (2,1%)
Siguranța. Riscul de a nu se îmbolnăvi	40 (6,1%)
Modalitate eficientă, interactivă de comunicare	33 (5%)
Noi tehnici, metode de predare și învățare	32 (4,9%)
Este mai eficient, mai liber, interesant	26 (4%)
Transfer informațional rapid (materialele didactice de la cursuri fiind trimise operativ prin poșta electronică)	20 (3%)
Posibilitatea participării unui număr mare de formabili	17 (2,6%)
Posibilitatea participării mai multor colegi concomitent	15 (2,3%)
Posibilitatea de a învăța de acasă	14 (2,1%)
Posibilitatea persoanelor mai timide de a adresa întrebări prin chat și a obține informații	8 (1,2%)
Există posibilitatea de a înregistra unele instruirii și ulterior revizualizate	6 (0,9%)
Întâlnirea virtuală cu colegii bibliotecare la locul de muncă	5 (0,7%)

Altele (evaluarea cunoștințelor prin acțiuni practice de la distanță, posibilități de a face rapid notițe, conectări la instruiți de pe diferite dispozitive (computer, telefon mobil, tablete), vizibilitate mai mare a prezentărilor partajate pe ecranul calculatorului, evaluare în timp prin chestionare online, îmbogățirea vocabularului profesional, etc.)	40 (6,17%)

Tabelul 5. Opiniile respondenților cu privire la dezavantajele instruirilor online

Dezavantajele instruirilor online	%
Pot apărea probleme tehnice (conexiune/viteza slabă a Internetului, probleme cu microfonul, deconectarea energiei electrice)	157 (34,5%)
Lipsa comunicării interpersonale, tête-à-tête cu colegii de la alte biblioteci	51 (11,2%)
Aspectele organizaționale reduse (de timp, lipsa pauzelor, pasivitatea formatorilor)	36 (7,9%)
Calitatea slabă a unor instruiți (activități teoretice, puțină practică, lipsa jocurilor interactive, discursuri plictisitoare ale formatorilor, abateri de la temă, terminologie complicată)	26 (5,7%)
Oboseala în fața calculatorului	22 (4,8%)
Număr limitat de participanți (până la 100)	18 (3,9%)
Comunicare unipersonală, vorbesc doar formatorii	18 (3,9%)
Nu toate cursurile pot fi organizate și studiate online	11 (2,4%)
Nu întotdeauna se asimilează volumul mare de informații	11 (2,4%)

A patra parte din intervievați consideră că instruirile online au doar avantaje – „nu sunt obiecții, totul îmi place” au răspuns 105 (23%) de persoane.

Cu toate acestea, cum se face că respondenții consideră, în primă etapă, instruirile online ca pe o modalitate eficientă, interactivă de comunicare – 33 (5%), tematici variate cu participarea formatorilor/expertilor din domeniul biblioteconomiei și altele – 56 (8,6%) (Q8), iar la următoarea întrebare 51 (11,2%) consideră ca dezavantaj lipsa comunicării interpersonale, față în față cu colegii de la alte biblioteci vizavi 26 (5,7%) menționează această formă de instruire de calitate slabă (activități teoretice, puțină practică, lipsa jocurilor interactive, discursuri plictisitoare ale formatorilor, abateri de la temă, terminologie complicată) (Q9). Este aceasta o contradicție? Dacă da, cum anume poate fi explicată? Nu cred că am putea oferi un răspuns exhaustiv acestor întrebări. Considerăm că răspunsul cuprinde mai multe aspecte: cultura profesională, acceptarea noilor modalități de învățare, conștientizarea necesității instruirii pe tot parcursul vieții, capacitatea de comunicare profesională online, motivarea participării la cursuri online, calitatea organizării, tematica în corespundere cu nevoile reale ale formatorilor, competențele deținute, etc.

Următoarele întrebări au urmărit scopul de a afla: „Chestionații au suficiente competențe digitale pentru a participa la cursuri online?” (Q10) și „Care sunt competențele digitale necesare pentru a participa la cursuri online?” (Q11).

Majoritatea respondenților susțin faptul că dețin competențe digitale pentru a participa la instruire online 351 (77%).

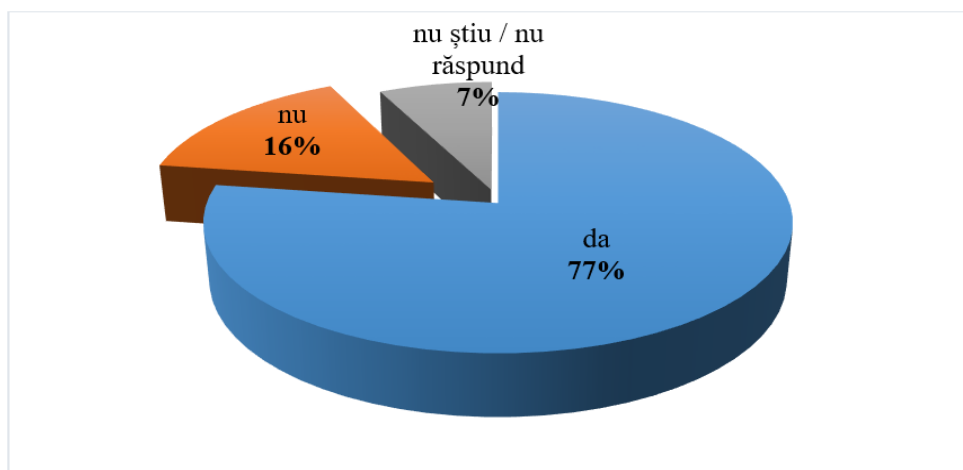

Figura 9. Opiniile privind deținerea competențelor digitale

Cu toate acestea, 70 (16%) afirmă că nu dețin astfel de competențe specifice, iar 33 (7%) sunt indeciși. În același timp, cu referire la nevoile de competențe digitale, respondenții au menționat în ordinea după cum urmează:

- cunoașterea aplicațiilor educaționale (Zoom, Google Meet, etc.) – 391 (86%);
- utilizarea calculatorului și Internetului – 364 (80%);
- accesarea linkului de participare la instruirile online – 281 (62%);
- lucru cu programele noi de calculator, tehnologii web – 136 (30%);
- găsirea, utilizarea și evaluarea eficientă a informației necesare – 110 (24%);
- utilizarea aplicațiilor mobile noi – 81 (18%);
- folosirea informației, picturilor, imaginilor, sunetelor, semnelor pe format netradițional – 80 (18%);
- partajarea resurselor – 75 (16%);
- utilizarea creativă a mediilor electronice – 65 (14%);
- utilizarea bazelor de date – 49 (11%).

Un alt obiectiv al prezentei cercetări a fost „identificarea celor mai adecvate modalități de formare continuă pe care le oferă CFPC BNRM pentru personalul de specialitate din sistemul național de biblioteci” (Q12). Drept urmare, chestionații au precizat:

- transmiterea prin e-mail a materialelor educaționale – 395 (87%);
- organizarea cursurilor educaționale online (Zoom, Google Meet, etc.) – 394 (85%);
- informarea pe rețelele sociale despre oportunități de studiere (ex.: InfoBuletin) – 212 (47%);
- transmiterea sarcinilor individuale de instruire și verificarea rezultatelor de către formator -161 (36%) ;
- integrarea ePortofoliilor educaționale pe pagina Web a BNRM – 119 (26%).

În opinia personalului de specialitate din SNB, participarea la programele de formare continuă online le oferă diverse oportunități (Q13). Marea majoritate a bibliotecarilor consideră că programele de formare continuă le va asigura în primul rând un plus de profesionalism 198 (44%) și un suport în exercitarea profesiei 160 (35%). Dimpotrivă, sunt puțin din cei care consideră că prin participarea la programele de formare continuă le vor fi recunoscute abilitățile profesionale la locul de muncă 77 (17%) și siguranța locului de muncă 16 (4%).

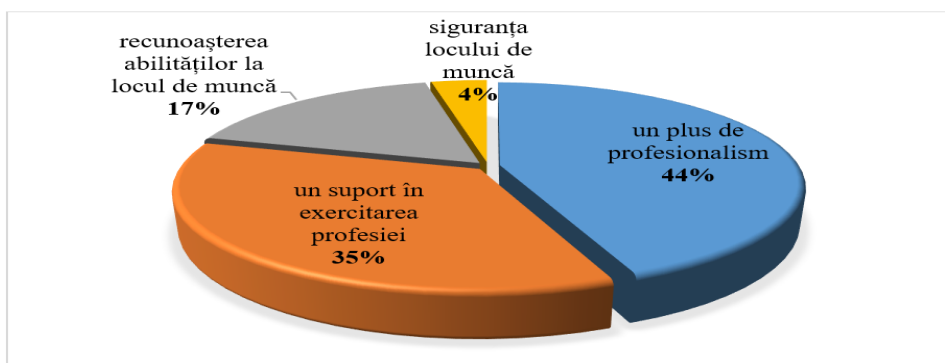

Figura 10. Opiniile privind oportunitățile participării la instruire online

Cea mai mare parte a respondenților au specificat că participă la programele de formare continuă online din nevoia de a-și îmbogăți permanent cunoștințele 302 (67%) și performanțele 123 (27%). Necesitatea pentru promovarea în carieră îi stimulează pe 14 (3%), iar cu diferența de o persoană 13 (3%) au indicat pentru atestare, care se organizează pentru personalul din biblioteci o dată la 5 ani (Q14). În baza răspunsurilor constatăm că personalul de specialitate din biblioteci conștientizează că permanent trebuie să-și ridice nivelul de calificare și îmbunătățească competențele profesionale, chiar și în perioade dificile provocate de diferite crize.

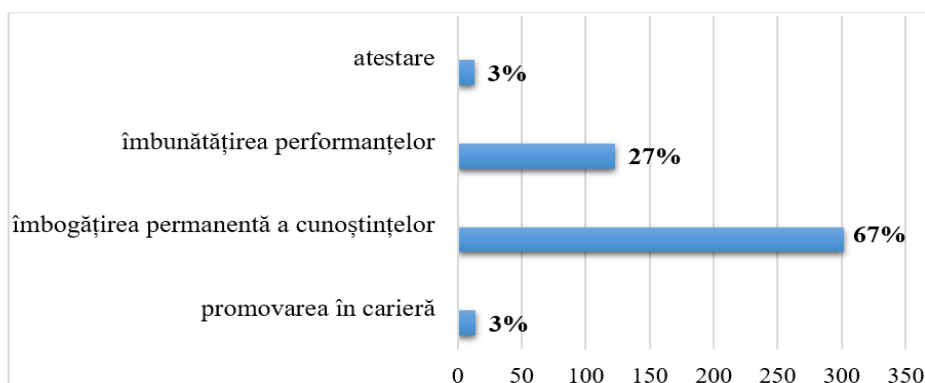

Figura 11. Opiniile privind necesitățile de formare profesională continuă

Jumătate din participanții la sondaj au menționat că acordă timp „în mare măsură” 250 (55%) pentru a-și dezvolta competențele profesionale la programele educaționale organizate de CFPC BNRM. Doar o pătrime din chestionați acordă „într-o măsură foarte mare” 113 (25%); „într-o oarecare măsură” 84 (19%) și „în mică măsură” 7 (1%) (Q15).

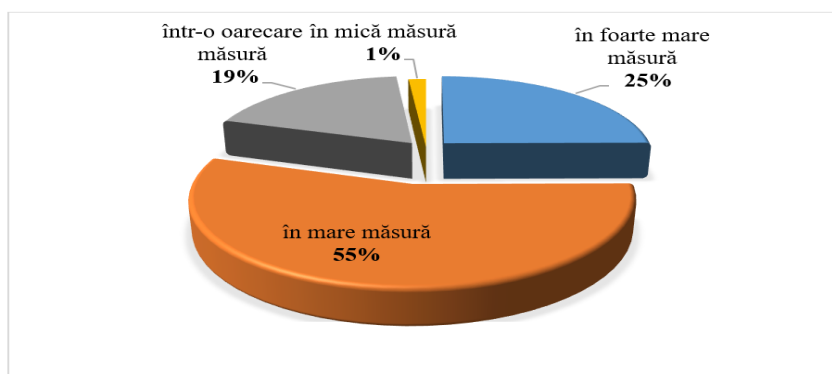

Figura 12. Opiniile privind timpul acordat instruirilor online

În plus, am dorit să observăm cum anume variază preferința pentru instruirile online în funcție de vechimea de muncă în bibliotecă (Q23) și nivelul de studii (Q24). Respondenții au fost rugați să precizeze de cât timp lucrează în domeniu, iar ulterior au fost construite șapte intervale de vechime, pornind de la numărul de ani menționați. În mod similar, au fost propuse cinci nivele de studii. Astfel, persoanele care acordă „în foarte mare măsură” și „în mare măsură” timp instruirilor online au mai degrabă o experiență de peste 20 de ani ca bibliotecar (42%) și sunt cu studii superioare în alte domenii (40%), studii medii în alte domenii (28%). În același timp, chestionații absolvenți de facultate sunt numeroși care au nevoie de instruire continuă (45%).

Cu cât formatorii CFPC BNRM sunt mai preocupați de calitatea organizării instruirilor online, cu atât crește gradul de satisfacție față de nevoile de formare ale personalului din SNB. Participanții la sondaj au menționat gradul de satisfacție privind programele de formare la care au luat parte (Q16). Surprinzător a fost faptul că 6 (1%) din respondenți au apreciat cu calificative minime (apreciind cu note 1 și 2) fără a participa la nici o activitate educațională organizată de CFPC BNRM, respectiv 3 – 13 (3%), 4 – 24 (5%), 5 – 49 (11%). În acest sens, în scopul obținerii unor rezultate cât mai relevante, au fost excluși 92 de angajați și analizate doar răspunsurile celor care au participat la cel puțin 1-2 instruirii online organizate de centrul biblioteconomic național (Q5).

Analizele ne arată că 180 (50%) de respondenți au rămas foarte mulțumiți de ofertele educaționale online, atribuindu-i valoarea cea mai mare, apoi gradul de satisfacție fiind urmat în descrescere spre valoarea cel mai puțin preferat – 5 (1%) persoane, 2 – 2 (1%) respectiv 3 – 32 (9%), 4 – 143 (39%), 5 – 180 (50%).

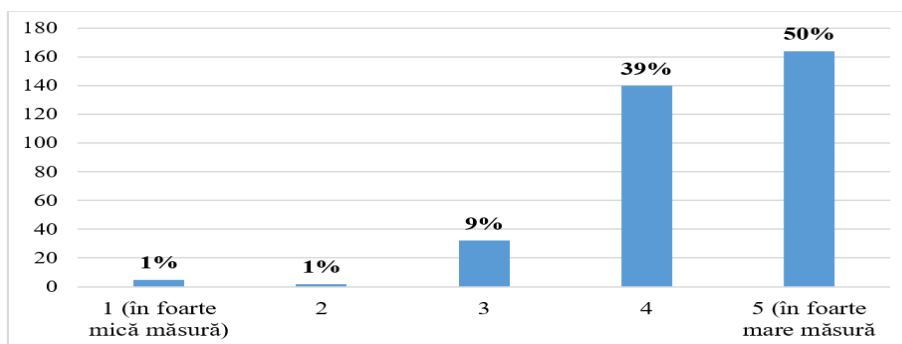

Figura 13. Opiniile privind gradul de satisfacție față de instruirile online

Comparând mediile de satisfacție a opiniilor generale față de instruirile online (Q6) vizavi de ofertele educaționale online ale CFPC BNRM, observăm că media de satisfacție este mai mare cu 0,44, ceea ce constituie 4,35 (destul de bună).

Marea majoritate a chestionaților consideră că formarea profesională continuă pusă la dispoziție de către CFPC BNRM este într-adevăr utilă și activitățile educaționale online sunt necesare 429 (95%) (Q17).

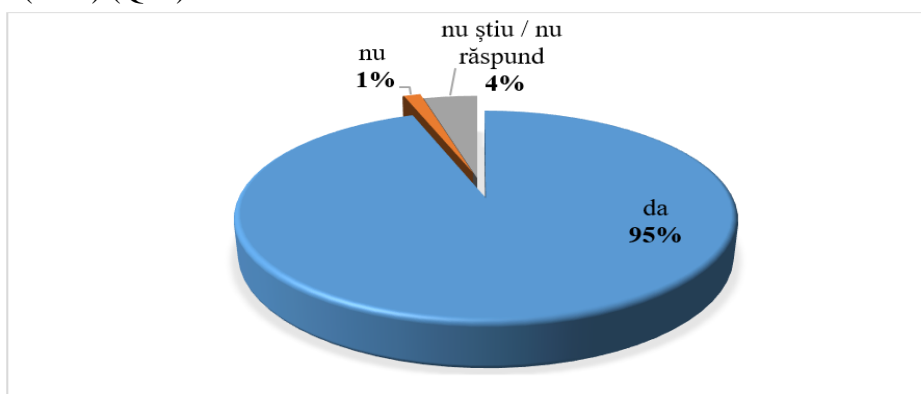

Figura 14. Opiniile privind utilitatea activităților online a CFPC BNRM

Următoarea întrebare formulată în cadrul chestionarului a fost una deschisă, adresându-le respondenților invitația de a preciza „*ce tip de cunoștințe/abilități concrete i-ar interesa să obțină prin intermediul unor activități educaționale online?*” (Q18). Ulterior, răspunsurile participanților au fost grupate în următoarele categorii în baza selecției răspunsurilor libere date de chestionați.

- **Cursuri IT / tehnic:** utilizarea generală a calculatorului; Word, Excel, Power Point; instruire în robotică; crearea blogurilor; baze de date; aplicații educaționale Zoom, Google Meet; softuri de bibliotecă; web design; editare foto-video, animație; aplicații Canva, Kahoot; digitalizare; povești digitale; Book Creator, Photoshop; crearea catalogului electronic.

- **Cursuri de legislație:** cadru legislativ, strategic și de reglementare în domeniu; Codul etic al bibliotecarului; scrierea de acorduri; legislația muncii.

- **Cursuri scriere de proiecte:** identificarea ofertelor de proiecte, implementarea proiectelor; atragerea partenerilor; întocmirea planului de acțiuni; atragerea fondurilor.

- **Cursuri biblioteconomice și bibliografice:** gestionarea colecțiilor, achiziția documentelor; crearea și menținerea catalogului tradițional; servicii de referință, asistență bibliografică; descriere bibliografică; catalogarea, clasificarea și indexarea documentelor; crearea serviciilor noi de bibliotecă.

- **Cursuri de cercetare:** realizarea cercetărilor privind necesitățile informaționale ale utilizatorilor, de formare; cercetările statistice; metodologia cercetării; instrumente noi de cercetare; modalități de diseminare a rezultatelor cercetărilor în comunitatea profesională.

- **Cursuri de marketing:** marketingul lecturii, metode de promovare a cărții, lecturii; modalități de atragere a utilizatorilor; promovarea bibliotecii pe rețelele sociale.

- **Cursuri acces deschis:** baze de date în acces deschis; licențele creative commons; repozitori; utilizarea resurselor informaționale în acces deschis.

- **Cursuri de comunicare:** atragerea voluntarilor, partenerilor; advocacy; metodologia de organizare a lecțiilor, dezbaterilor publice, conferințelor științifice; colaborarea cu administrația publică locală; cultura comunicării online, Ignite Vorbitorium.

- **Cursuri de management:** planificarea activității de bibliotecă pe timp de criză; leadership; Sistemului de Control Intern Managerial; managementul conflictelor.

- **Diverse alte opțiuni:** competențe psihopedagogice; servicii publice electronice (e-Cazier, e-factura, e-CNAS); activități cu diaspora; curs de limba engleza; educație mediatică; design interior al bibliotecii.

- **Incert:** În această categorie, respondenții fie au precizat răspunsuri vagi (precum: „experiența altor biblioteci”, „idei noi”, „bibliotecarul modern”, „spiritul critic în alegerea informației”, „cunoștințe care să ajute la realizarea cu brio a unui job în domeniul dorit”, „platforme de conectare”, „orice tip de cunoștințe necesare”, „cunoștințe teoretice și cunoștințe practice”, „educație, cultură, frumos”, „dezvoltare profesională la un nivel mai înalt”, „dobândirea a unor cunoștințe temeinice într-un domeniu”, „învățare variată”, „tot ce ne se preda la aceste activități educaționale ne este de folos și interesant”, „dezvoltarea creativității personale”, „cunoștințe, aptitudini și abilități” „dezvoltarea carierei”, „perfecționare”) fie menționează faptul că momentan nu pot preciza tipul de curs pe care l-ar dori.

Cel mai des menționate sunt cursurile de IT / tehnice aproximativ (40%), cursurile de legislație sau scriere de proiecte (30%), cursuri biblioteconomice și bibliografice (20%).

În plus, am dorit să aflăm opinia referitor la „*care este durata optimă a unei activități (training, atelier, etc.) care le-ar oferi cunoștințele/abilitățile precizate anterior?*” (Q19). Datele arată faptul că cei mai mulți respondenți au declarat că ar trebui să dureze 2-4 ore academice 198 (44%) și 1-2 ore academice 191 (42%). Mai puțini consideră 4-6 ore academice este timpul optim pentru instruirile online 45 (10%), iar mai mul de 6 ore academice 20 (4%). Aceste rezultate pot fi explicate prin dezavantajele menționate de respondenți în una din întrebările precedente.

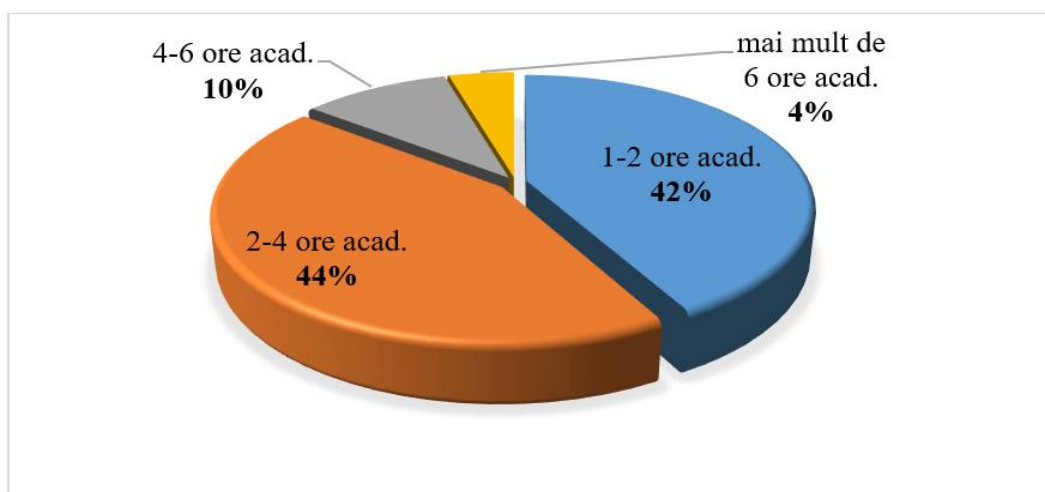
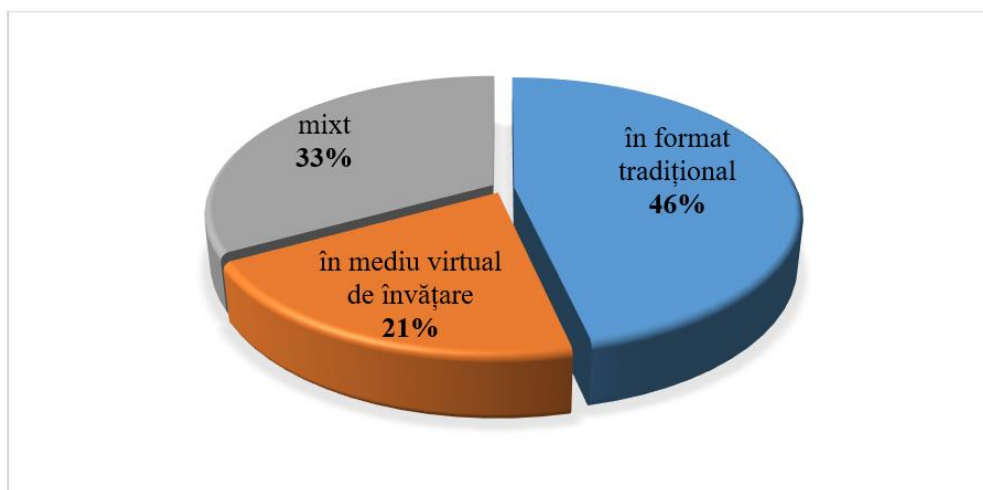

Figura 15. Opiniile privind durata optimă a unei activități educaționale online

Chestionații au fost rugați să precizeze „în ce măsură sunt importante cunoștințele/abilitățile dobândite în cadrul activităților educaționale online organizate de CFPC BNRM?” (Q20). Astfel, jumătate din participanți la studiu declară că „în mare măsură” 237 (52%), fiind urmați de cei care afirmă „în foarte mare măsură” 192 (43%) și „într-o oarecare măsură” 23 (5%). Considerăm că rezultatele sunt pozitive, iar respondenții conștientizează semnificația instruirilor online, ceea ce face ca activitățile organizate de centru să prezinte mare interes, valoare, însemnătate.

Cu toate că respondenții au afirmat importanța instruirilor în mediul online în dezvoltarea competențelor profesionale, totuși ei consideră că activitățile tradiționale au un impact pozitiv mai mare 211 (46%), fiind urmate de instruirile mixte 150 (33%) și instruirile online 93 (21%) (Q21). Având în vedere că organizarea instruirilor în mediul virtual este la etapa incipientă, pot fi deduse concluzii generale.

Graficul 17. Opiniile privind preferințele formei de instruire continuă

Ultima întrebare, de tip deschis, a urmărit să afle „care este opinia cu privire la perspectivele de îmbunătățire în prestarea activităților profesionale online organizate de CFPC BNRM?”(Q22). Cu toate că în jur de (70%) din respondenți sunt de părerea că „Nimic nu ar îmbunătăți, totul e perfect!”, au fost colectate următoarele recomandări:

- Organizarea unui număr mai mare de instruirii (această recomandare vine din partea bibliotecilor satești, comunale care nu întotdeauna au posibilitatea tehnică să se conecteze la instruirile online. Centrul biblioteconomic național organizează instruirii online pentru centrele teritoriale și departamentale care ulterior trebuie să presteze servicii educaționale pentru rețea);
 - Estimarea corectă a timpului;
 - Durata să nu depășească 2-3 ore academice;
 - Tematici variate ale activităților educaționale (IT, legislație, management, etc.)
 - Colaborarea și invitarea formatorilor/expertiilor în diferite domenii (știință, economie, agricultură, politică, juridică, etc.);
 - Invitarea formatorilor de peste hotare, ex.: România;
 - Evaluarea cunoștințelor de către formatori;
 - Vocabular accesibil pentru formabili;
 - Interactivitate, mai multă implicare a participanților;
 - Să fie organizate cu grupuri mici (15-20 persoane), pe categorii de biblioteci, zone geografice/raioane;
 - Să fie organizate în limba rusă;
 - Să fie mai bună calitatea Internetului, etc.

Din totalul răspunsurilor „nu știu” sau „s-au abținut” de la răspuns aproximativ (7%) de respondenți.

4. Concluzii

Mediul virtual poate să sprijine foarte bine cantitatea de informații și cunoștințe transmise. Dacă până mai ieri personalul de specialitate din biblioteci putea să decidă comunicarea online sau față în față, în condiții de criză instruirile în mediul virtual din oportunitate devine o necesitate, cu toate că suntem cu adevărat conștienți de faptul că legăturile autentice se formează și se mențin față în față.

Cercetarea de față a pornit de la ideea că formarea profesională continuă este necesară și importantă pentru specialiști, indiferent de forma aleasă de instruire, tradițională sau online. În contextul crizelor globale și schimbărilor în domeniul tehnologiilor informaționale și comunicaționale, personalul de bibliotecă din Republica Moldova trebuie să înțeleagă că nu există o altă alternativă de a se dezvolta profesional având șansa de a se alătura mediului virtual de învățare.

Referitor la nivelul de formare profesională continuă, majoritatea respondenților au menționat că programele și cursurile la care au participat le sunt utile. Cu toate că oferta educațională a CFPC BNRM este plasată pe pagina web a BNRM, pe rețelele sociale, transmisă prin e-mail centrelor biblioteconomice teritoriale și departamentale, doar o pătrime din respondenți au declarat că o cunosc foarte bine. Cvasiunanim respondenții susțin că le sunt respectate drepturile privind formarea profesională continuă în instituțiile în cadrul cărora aceștia activează. Prin urmare, permanent sunt informați și îndrumați de către centrele biblioteconomice să participe la programele educaționale. Din partea respondenților există dorința și nevoia de consolidare și acumulare a cunoștințelor existente. Ca urmare a crizei pandemice provocate de virusul Covid-19, programele educaționale organizate online au devenit o normalitate pentru angajați. Cu toate că activitățile educaționale online în dezvoltarea competențelor profesionale au fost apreciate cu note maxime, totuși jumătate din respondenți consideră că activitățile tradiționale au un impact pozitiv mai mare vizavi de instruirile online.

În ceea ce privește gradul de eficiență a comunicării în cadrul instruirilor online, jumătate din respondenți o consideră eficientă. Din practica și experiența organizării activităților educaționale în format online pe diferite aplicații (Zoom, Google Meet), la CFPC BNRM constatăm că personalul de specialitate din biblioteci, chiar dacă destul de repede s-a adaptat noii normalități, preferă comunicarea față în față din motivul că unii astfel au

disponibilitatea de a asimila mai multă informație, simt necesitatea de a socializa cu colegii, nu au depășit unele bariere psihologice de a se adapta unei altfel de comunicări, o consideră cea mai bună cale de comunicare, etc.

Rezultatele analizelor au identificat atât avantaje (economisirea timpului pentru deplasări; transmiterea unui volum mare, divers de informații, cunoștințe noi, utile; tematici variate cu participarea formatorilor/expertilor din domeniul biblioteconomiei și altele; disponibilitate, studiere fără părăsirea locului de muncă; aflarea diverselor opinii, experiențe de la un număr mai mare de participanți, etc.), cât și dezavantaje (pot apărea probleme tehnice (conexiune/viteza slabă a Internetului, probleme cu microfonul, deconectarea energiei electrice); lipsa comunicării interpersonale, tête-à-tête cu colegii de la alte biblioteci; aspectele organizaționale reduse (de timp, lipsa pauzelor, pasivitatea formabililor); calitatea slabă a unor instruirii (activități teoretice, puțină practică, lipsa jocurilor interactive, discursuri plictisitoare ale formatorilor, abateri de la temă, terminologie complicată); oboseala în fața calculatorului, etc.) ale instruirilor online, care trebuie studiate atent, drept urmare organizarea unor activități educaționale online eficiente și cu impact.

La nivel de competențe digitale au fost identificate nevoile de cunoaștere a aplicațiilor educaționale (Zoom, Google Meet, etc.); utilizarea calculatorului și Internetului; lucru cu programele noi de calculator, tehnologii web. Surprinzător a fost faptul că un număr mare de chestionați consideră ca competență digitală importantă cunoașterea accesării linkului de participare.

Respondenții consideră adecvate toate modalități de formare continuă pe care le oferă CFPC BNRM, drept prioritate: transmiterea prin email a materialelor educaționale, organizarea cursurilor educaționale online (Zoom, Google Meet, etc.), informarea pe rețelele sociale despre oportunități de instruire (ex.: InfoBuletin).

Chestionații sunt mulțumiți de modalitățile de formare continuă pe care le oferă CFPC BNRM, solicitând transmiterea prin email a materialelor educaționale, organizarea cursurilor educaționale online (Zoom, Google Meet, etc.), informarea pe rețelele sociale despre oportunități de instruire (ex.: InfoBuletin), etc. În ceea ce privește satisfacția față de ofertele educaționale online oferite de CFPC BNRM, media de satisfacție constituie 4,35 (destul de bună). Pentru ca activitățile online să fie eficiente, cei mai mulți respondenți au declarat că ele ar trebui să dureze 2-4 ore academice.

Marea majoritate a chestionaților consideră că participarea la programele de formare continuă le va asigura în primul rând un plus de profesionalism și un suport în exercitarea profesiei. Cea mai mare parte a respondenților au specificat că participă la programele de formare continuă online din nevoia de a-și îmbogăți permanent cunoștințele și performanțele. Prin urmare, jumătate din participanții la sondaj au menționat că acordă timp „în mare măsură” pentru a-și dezvolta competențele profesionale la programele educaționale organizate de CFPC BNRM.

La nivel de cunoștințe/abilități specifice, au fost identificate ca cursuri principale: cursuri de IT / tehnice, cursuri de legislație sau scriere de proiecte, cursuri biblioteconomice și bibliografice, cursuri de cercetare, cursuri de marketing, cursuri acces deschis, etc. Dintre acestea, primele două au avut cea mai mare pondere.

Respondenții conștientizează semnificația instruirilor online, ceea ce face ca activitățile organizate de CFPC BNRM să prezinte mare interes, valoare, însemnătate. Participanții la studiu înțeleg rolul și necesitatea formării profesionale continue, declarând că cunoștințele și abilitățile dobândite în cadrul activităților educaționale online sunt importante.

În baza analizei datelor, opiniilor/sugestiilor respondenților, concluziilor studiului și propriei experiențe practice, **recomandăm:**

1. Studiarea sistematică a necesităților de formare profesională continuă a angajaților din SNB;
2. Analizarea periodică a opiniile bibliotecarilor referitor la tematica și formele de servicii educaționale prestate de centrul biblioteconomic național;

3. Pentru a fi atractive, cursurile online trebuie să aibă o componentă practică, iar cunoștințele dobândite să aibă o aplicabilitate imediată;
4. Limbajul utilizat la cursurile online trebuie să fie adaptat la nivelul de pregătire al cursanților, iar conceptele abstracte trebuie explicate cât mai clar;
5. O mai bună interactivitate între formator – cursant;
6. Estimarea corectă a timpului (durata instruirilor online să nu depășească 2-3 ore academice);
7. Plasare și actualizare rapidă a materialelor educaționale pe pagina web a instituției;
8. Facilitarea învățării online personale la timpul convenabil al cursantului;
9. Formarea de formatori și încurajarea lor pentru a gestiona resursele de cunoștințe în VLE;
10. Diversificarea formelor și metodelor de studiere, pentru a evita dezinteresul față de orele de instruire online;
11. Diversificarea tematicilor (cursuri IT / tehnice, scriere de proiecte, cadru legislativ, biblioteconomie, management, etc.) a ofertelor educaționale;
12. Promovarea activă a ofertelor educaționale pentru personalul de specialitate din biblioteci (pagina web, rețele sociale, bloguri);
13. Colaborarea și invitarea formatorilor/expertilor în diferite domenii (știință, economie, politică, juridică, etc.) și de peste hotare;
14. Mediul virtual de învățare ar putea fi creat în toate centrele biblioteconomice din țară.

Referințe

1. Awoyemi, R., & Awoyemi, R. A (2021). Mediated Approach to the Virtual Learning Environment (VLE): Implications for Academic Libraries in the 21st Century. *International Journal of Library and Information Services*, 10(2) 2475-9961. <https://doi.org/10.4018/IJLIS>
2. Consiliul European (2019). O nouă agendă strategică 2019-2024. <https://www.consilium.europa.eu/media/39921/a-new-strategic-agenda-2019-2024-ro.pdf>
3. European Commission (2018, May 22). Strategic Framework - European Agenda for Culture. https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework_en
4. Lege cu privire la biblioteci (2017, Iulie 20). *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=371219>
5. Lotrea, C., & Oană, I. (2020). *Studiu privind nevoile de formare și noile ocupații din domeniul culturii*. <https://www.culturadata.ro/studiu-privind-nevoile-de-formare-si-noile-ocupatii-din-domeniul-culturii/>
6. Raport statistic centralizator privind activitatea Sistemului Național de Biblioteci (2020). <http://www.bnrm.md/index.php/statistica/statistica-de-biblioteca>
7. Regulament privind activitatea metodologică în cadrul Sistemului Național de Biblioteci din Republica Moldova (2016, Ianuarie 13). http://cbn.mc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Regulament_activitatea_metodologica_SNB_aprobat_MC.pdf
8. Santos, J., & Esposito-Betan, M. (2017). *Advantages and challenges of using augmented reality for library orientations in an academic/research library setting*. Proceedings of the IATUL Conferences. <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2199&context=iatul>
9. Singh, I., & Devi, M (2009, January 29-30). *Virtual Learning Environment: Issues and Challenges before LIS Schools and Libraries*. <https://ir.inflibnet.ac.in:8443/ir/bitstream/1944/1470/1/12.pdf>